

Koexistence beletristických a filosofických textů Ladislava Klímy

Jiřina Havlová

Filozofická fakulta Západočeské univerzity

1. KOEXISTENCE BELETRIE A FILOSOFIE?

Ladislav Klíma (1878–1928) je dodnes považován za rozporuplnou myslitelskou osobnost — mezi odborníky byl a je pokládán především za nekonvenčního myslitele ovlivněného filosofií Nietzscheho, Berkeleyho a Schopenhauera, zatímco v laické společnosti zůstává spojován převážně s beletristickými „hororovými“ díly.

V nejednom z kritických názorů převládá mínění, že by Klíma udělal lépe, kdyby celé prozaické dílo zničil již za svého života. Nestalo se tak a namísto řešení vznikl rozpor, zda je vůbec možné tuto beletrii vysvětlit filosoficky,¹ nebo zda je lepší podpořit tvrzení, že „Klíмова próza byla vždy bez výjimky prózou filosofickou“,² nebo že Klíma slučuje filosofií s uměním, a je tedy „filosof a básník v jedné osobě“.³ Jedním ze vzácných názorů je, že nelze přesně určit, jak mnoho Klíмова beletrie souvisí s jeho filosofií⁴ — ale také se objevuje přesvědčení, že Klíмова filosofie a beletrie jsou navzájem prolnuté a nedají se od sebe myšlenkově odloučit.⁵

Klímov vztah k vlastní beletrii se zdál být z jedné strany nepodstatný; je možné, že ji pokládal pouze za průzkum svých lidských vlastností a tvořil jen pro svou zábavu⁶ — nicméně v jednom z dopisů v dochované korespondenci (z r. 1918) považuje Klíma přínos beletrie za mnohem významnější:

Bylo to velmi příjemné, žít zcela v těch féerických regionech, velmi zdravé pro mne, — snad zachránilo mně to život nebo aspoň rozum; mohl jsem stát se renomovaným romancierem, mít peníze, být člověkem [...] Ale zprvu prakticky filosofické aspirace, potom theoretické meditace, na konec prázdná kapsa odvrátily mne od toho ...⁷

1 Více Kromíš 1997, s. 195.

2 Zumr 2002, s. 138.

3 Bodlák 1948, s. 37.

4 Heftrich 1999, s. 54.

5 Kodíček 2002, s. 11.

6 Srov. Chalupecký 1992, s. 147.

7 Klíma 2006, s. 356.

Z předchozích názorů je již znát snaha o uchopení Klímova díla jako celku — avšak stále nebyla tomuto problému věnována dostatečná pozornost. Vyvstává tedy otázka, zda lze v daných beletristických dílech — jakkoli výstředních — vysledovat koncepty, které korespondují s autorovými filosofickými spisy; za prostředníka je možné považovat dochovanou korespondenci, která napomáhá k objasnění myslitelových duševních pochodů a je možné ji považovat za Klímovy sebevysvětlující filosofické úvahy a zároveň za reflexi jeho sociálního života.⁸

2. MYŠLENÍ O NEMYSLITELNOSTECH

Sociokulturní prostředí Ladislava Klímy je natolik známé, že se ho dotknu jen stručně, a to převážně v souvislosti s Klímovým filosofickým růstem. Zmíněny budou i Klímovy beletristické začátky a krátce také sociální a filosofické vlivy, které na ně pravděpodobně působily.

Nelze se alespoň stručně nezmínit o autorově nejznámějším životním zlomu — přibližně v období po patnáctém roce života, když se díky silnému mentálnímu prožitku⁹ rozhodl, že se stane svobodným myslitelem.¹⁰ Sám se svěřuje, že ho v tomto dospívajícím věku začaly trápit vtíravé a nepřekonatelné myšlenky: „V patnáctém roce procitla, jednoho osudného odpoledne, rázem a děsivě má dosud spící snící podstata pod jednou ze svých forem: musít násilně myslet o nemyslitelnostech.“¹¹

Mnohem cennější než studium psychického stavu mladého Klímy je skutečnost, že se z této studentské doby dochovala jeho první próza.¹² Povídka „Osud“ je unikátní také tím, že se o ní s jistotou neví, zda již byla ovlivněna četbou Friedricha Nietzscheho¹³ — určitý vliv zde však mohla mít filosofie Arthura Schopenhauera.¹⁴ Přestože je nutné připomenout, že o období, ve kterém mohl být Klíma ovlivněn německými filosofy, existují dosti odlišné názory, zmiňují je pouze náznakově, neboť se nedotýkají hlavní problematiky této studie a vyžadovaly by bezpochyby studii další.

Nicméně patnáctý rok Klímova života je obecně považován za klíčový nejenom podle jeho osobního názoru, ale také z hlediska všech, kteří se jeho životem zabý-

8 Korespondence probíhala např. s Ing. A. Pavlem, Ing. Dr. A. Křížem, O. Březinou, E. Chalupným, A. Dvořákem, A. Fiedlerem. Klíma 1967, s. 276. Srov. Chalupný 1948, s. 88.

9 „Jednoho letního odpoledne byl jsem na procházce přepaden drakem: prvotní fasí přemýšlení, poháněného absolutně komandující vůlí.“ Klíma 1946, s. 164.

10 Kabeš 1993, s. 93–94. Srov. „Tento den byl i počátkem mého autonomního vývoje, jdoucího vědomě za cílem ...“ Klíma 1946, s. 165.

11 Klíma 1967, s. 270.

12 Studentský časopis *Jaré vzlety* gymnázia v Domažlicích vycházel v letech 1893–1894, Klímův příspěvek byl otištěn v listopadu 1893. Souček 1992, s. 297.

13 Srov. Heftrich 1999, s. 59. Srov. Dubský 1991, s. 17.

14 Podle Kabeše četl Klíma Schopenhauerovu filosofii o rok dříve. Kabeš 1993, s. 94. Ve svém životopisu však Klíma uvádí, že se v 16 letech setkal pouze s titulem Nietzscheho díla *Mimo dobro a zlo*, z něhož si odvodil Nietzscheovu etiku — teprve v Záhřebu přečetl díla Schopenhauera a Nietzscheho. Klíma 1946, s. 164–165. Dubský píše, že Klíma začal číst Nietzscheho i Schopenhauera již v kvintě, tedy dříve, než napsal první prózu. Dubský 1991, s. 17.

vají.¹⁵ Dosud nerozluštěnou záhadou zůstává zmíněná Klímova choroba, která silně ovlivnila směr jeho filosofie; jak sám autor uvádí, začala několik měsíců před obdobím, ve kterém téměř vymřela jeho rodina¹⁶ — tedy ani tato skutečnost nemusela být plným spouštěcím mechanismem stavu, který Klíma nazýval termínem „myšlenkové křeče“.¹⁷ Je možno se domnívat, že nemoc byla určitou formou psychózy, ovšem nejsou pro to dostatečné důkazy — sám Klíma nemoc popírá.¹⁸ Co rozumět zmíněnými nemyslitelnostmi? Klíma hovoří o nutkavých myšlenkách „o svobodě vůle“.¹⁹ Pochopitelně se jedná o pozdější vyjádření, protože Klíma datuje svůj životopis až rokem 1924;²⁰ výpovědi o předchozích obdobích mohou být částečně zkreslené, neboť Klíma v té době trávil mnoho let v extatických a poté také v alkoholických stavech.²¹ Ze všech těchto uvedených důvodů se může s určitou opatrností vycházet z předpokladu, že úvahy vyjádřené v první próze nemusely být ovlivněné jinými filosofy tak výrazně jako v autorově následné tvorbě — Klíma teprve později rozvíjel cizí koncepce (nejčastěji koncepty F. Nietzscheho) či s nimi polemizoval; praktickým ideálem se mu stal antický vzor stoiků a také kyniků,²² stejně tak i příklad východních filosofů.²³

Nezbytnou součástí pozdější Klímovy filosofické koncepce „egosolismu“²⁴ je naléhavá potřeba diferenciacie vnitřního a vnějšího světa; tyto rozdíly jsou kromě filosofických spisů patrné také v beletrii (v podobě fantazie nebo sebestylizace spisovatele). Ve svých dílech se Klíma pochopitelně více zaměřuje na svět subjektivní (vnitřní):

... fantasie jsou nanejvýš přirozené, ba psychologicky nutné. Dodávají člověku síly, — a činí velmi šťastným. Vždyť jsou též druhem reality; zatím, co jsem snil, byl jsem silou své iluze vskutku pánem lidstva, [...] neboť prožíval jsem zcela vše, co bych mohl prožívat, kdyby se sen můj uskutečnil — a byl jsem blažen [...] Jen psychické stavy jsou realitou a pravdou ...²⁵

Je známo, že Klíma pracoval na vytváření filosofie, jejímž vrcholem chtěl učinit absolutní subjektivitu rovnající se sebezbožštění.²⁶ Jeden z dopisů, který potvrzuje zmíněnou Klímovu koncepci, pochází z roku 1916:

15 Srov. Heftrich 1999, s. 59, také Chaloupecký 1992, s. 140, též Bodlák — Vápeník 1948, s. 118.

16 Postupně zemřely na tyfus jeho matka (5. 5. 1894), babička (7. 6. 1894), teta (1894), poslední ze sester (20. 2. 1895). Klíma 2005, s. 753.

17 Klíma 1967, s. 271.

18 Tamtéž, s. 271 a 280. Srov. Klíma 1946, s. 164, dále Klíma 1993, s. 22–23, také Klíma 1992, s. 157–158.

19 Klíma 1967, s. 271.

20 Tamtéž, s. 271.

21 Alkoholové stavy nastaly zřejmě od roku 1912. Tamtéž, s. 273–274. Srov. Klíma 1946, s. 167 a 168.

22 Klíma 1967, s. 272 a 281.

23 Klíma 1993, s. 8.

24 Egosolismus je: „... vědomí [...] kompatibilní jen s jedním já [...] Já = Svět. A [...] já = mé já...“ Klíma 1922, s. 184.

25 Klíma 1991, s. 11.

26 „Absolutní subjektivismus je nejvíce povznášející, krásnou, lákavou, příznivou filosofickou možností: činí individuuum vším, ,bohem...“ Klíma 1990, s. 24.

Vysoká filosofie nezná distinkci vnějšek, vnitřek. Mně „je vnější svět“, všichni ti lidé a peníze a hadry naprosto jen světem vnitřním, mými myšlenkami, které traituju ve značné míře metodami psychologickými [...]. Ale naopak jsou mně všechny mé myšlenky, ergo i „vnější svět“, *vnějškem*, t. j. něčím, co má Vůle vidí mimo sebe jako svou hříčku.²⁷

V dalším ze svých dopisů (rok 1916) však Klíma přiznává, že za svoji teorii platí vysokou cenu, protože má pocit chaosu v sobě samém:

Za vystoupení nad lidskou přirozenost mstí se, zcela samozřejmě, všechny lidské instinkty strašným svým rozvratem; milioniletá, sankcionovaná havěť nechce sloužit mladinké nezkušené vůdkyni: absolutně kommandující Vůli; ohromná desorganisace nastane v jejím vojsku ...²⁸

Jak je známo, český myslitel postupně přecházel z reality ke stále silnějšímu extatickému vnímání. Snažil se sice o racionální myšlení a odmítal iracionalitu,²⁹ ale sám sebe ohodnotil pojmenováním „metafysik katexochén“.³⁰ Jeho filosofií byla celožitovní praxe racionálního egosolismu a z něho vycházejícího egodeismu (sebezbožštění); praktická filosofie bytí Bohem (Deoessence³¹) se však nakonec ukázala jako nedosažitelná.³²

3. KLÍMOVY TEXTY

Zbývá prokázat, že základní koncepce egosolismu a egodeismu v Klímových beletristických dílech je skutečně přítomna a že je možné tímto způsobem potvrdit předpoklad myšlenkové spojitosti Klímovy beletrie s jeho filosofií. V části určené analýze Klímových beletristických textů se věnuji třem dílům, která představují průřez jeho tvorby a která se zachovala víceméně kompletní.

První dochovaná povídka s názvem „Osud“ vznikla v období autorova časného životního traumatu a zůstala nadlouho ojedinělá; další prózu Klíma začal psát teprve v letech 1906–1908,³³ době, do které spadá povídka „Sus triumfans“; třetí próza *Slavná Nemesis* sice také pochází z časového období 1906–1908, ale byla autorem upravována až do roku 1926 a je proto vybrána jako zástupce pozdější Klímovy tvorby — avšak upravovaná místa nejsou definována,³⁴ a proto je možné pouze předpokládat, že mohla být ovlivněna chvilkovým pozitivním příklonem k problematice křesťanské

27 Klíma 1993, s. 14.

28 Tamtéž, s. 9–10.

29 Klíma 1967, s. 273 a 281.

30 Tamtéž, s. 279.

31 „Deoessence je naprosté, čiré bytí Bohem už v animálním životě [...]. Od egodeismu k Deoessenci je stále ještě ohromný skok ...“ Klíma 1922, s. 194.

32 Chaloupecký 1992, s. 154–155, také Dubský 1991, s. 28.

33 Chaloupecký 1992, s. 146–147.

34 Šibrava 1991, s. 109.

spásy. Povídka „Osud“ je vybrána, neboť obsahuje prvotní Klímovy úvahy; „Sus triumphans“ nejvýrazněji vystihuje Klímovu sebestylizaci a fantastický román *Slavná Nemesis* je zástupcem autorovy pozdější tvorby s několika odlišnými aspekty. V těchto textech jsou také detailněji vyjasněny základní pojmy Klímovy filosofie.

3. 1. POVÍDKA OSUD

Největším filosofickým úsilím Ladislava Klímy zůstala snaha o racionální přístup k teorii egosolismu (resp. egodeismu) a potřeba konečného vyjasnění metafyzických otázek — zvláště Klímova snaha po úplném dosáhnutí „Cíle cílů: věčné, klidné, nezranitelné Radosti a Záře....“³⁵ Přestože se v povídce „Osud“ citovaná slova explicitně neobjevují, Klíma je ve svých pozdějších dílech trvale spojuje s propastí a hlubinou,³⁶ tedy s pojetím, jehož výchozím náznakem jsou slova: „Nebyly to oči, byly to bezedné hlubiny, a v nich nic, nic! ale přece tak mnoho — smrt, smrt!“³⁷ O několika odstavcích níže autor navazuje podobným vyjádřením: „A stále upínaly se na mne strašlivé hlady; zdály se mi býti polypem storamenným, jenž všemi silnými choboty v strašlivé lůno své mne stahuje.“³⁸

K motivu propasti je důležité podotknout: přestože se u Klímy považuje za druhý myšlenkový přelom rok 1904, ve kterém si uvědomil sílu propasti v Alpách, první próza nasvědčuje tomu, že téma bezedné propasti autor prožil mnohem dříve, a to zřejmě již v metafyzickém smyslu.³⁹

Není si možné nepovšimnout Klímova smyslu pro vystižení tragičnosti lidského osudu, pro napětí v hraničních situacích, detailně propracovanému vnímání strachu, úzkosti a jeho spojování s krásou a přitažlivostí; oba protiklady jsou zde spojené: hrůza a krása, propast jako vyjádření smrti a zároveň nového světla (resp. Záře): „Cítil jsem v posledních momentech jasně úžasnou moc Osudu; to co největší a nejhroznější existuje ...“⁴⁰

Zde je třeba zvážit dva výklady: první z nich je teorie jednoty protikladů, která je důležitým bodem v Klímově filosofii, druhý je začátek autorovy cesty, mířící skrze skepticizmus a nihilismus až k egodeismu.

1) Teorie jednoty protikladů je pro Klímu samozřejmostí, protože podle ní všechno na světě souvisí se vším a odporuje si jenom zdánlivě⁴¹ „... krása a ohyzdnost, dobro a zlo, pravda a lež, něco a nic — totéž jest; svět jest Jedno ...“⁴²

2) Z jiného hlediska lze citaci považovat za pozdější vyjádření absurdnosti snahy bránit se Osudu — Klíma ve filosofických spisech dospěl až k absurdnosti všeho, resp. k úplné lhostejnosti: „Jest nanejvyš lhostejno, jak jednáš, nejen pro svět, ale i pro tebe! — : jest předem jisto, jak vše dopadne ...“⁴³

35 Klíma 1967, s. 280.

36 Chalupecký 1992, s. 143.

37 Klíma 1992, s. 10.

38 Tamtéž, s. 11.

39 Srov. Chalupecký 1992, s. 142–143.

40 Klíma 1992, s. 11.

41 Srov. Kodíček 2002, s. 9–10.

42 Klíma 1922, s. 148.

43 Klíma 1990, s. 39.

Pravděpodobně je tedy již v této rané povídce zachycen počátek rezignace na možnost změny lidského osudu, skrze níž Klíma postupně dospěl k nihilismu a posléze až k egodeismu — se ztrátou nejvyšší autority (křesťanského Boha) se racionálně rozhodl pro pojetí člověka jako Boha. V rámci autorovy mystiky totiž egodeismus, stejně jako nihilismus „[s]loužil [...] k otvírání vědomí do jeho bezbřehého rozsahu.“⁴⁴ Komparací s Klímovými filosofickými pojednáními je nepochybné, že se autor v úvahách dostává k naprosté skepsi a nihilismu — a snaží se ho mysticky překonat:

Jen negací a temnotou neabsolutnějšího skepticismu, tj. nihilismu, kontradikcionismu, absurdismu, dojdeme ke kladu a záři, nesmírné, netušené; dojdeme jí tím, že náhle prozřevše shledáme, že v ní vlastně již stojíme, že „temnota“ je září.⁴⁵

Úvahy týkající se pocitu lidského strachu a extatického vnímání na hranici života a smrti Klíma s velikou detailností rozvádí teprve ve svých pozdějších dílech — je pravděpodobné, že právě z této oblasti filosofie smrti a umírání vznikla koncepce věčného koloběhu života.⁴⁶ Výslovně se touto filosofickou problematikou Klíma zabývá v původně novinovém článku „Trvání po smrti“.⁴⁷ V próze „Osud“ je sice vyjádřena myšlenka absolutní svobody člověka (bez omezení smrtí), ale není zde žádná zmínka o posmrtném životě — Klíma se věnuje pouze extatickému vnímání smrti: „Skutečnost opouštěla mne, v extatickém vzrušení míhaly se přede mnou vidiny i fantomy. Zdálo se mi, že umírám.“⁴⁸

V Klímově prvotině také nelze najít pozdější motiv zločinného velkého člověka, jeho bezstarostné nemorálnosti, ani schopnosti dělat vše jen ke svému pobavení; právě naopak, zdá se, že dospívající Klíma inklinoval spíše k touze po dosažení absolutního štěstí pro všechny, kvůli kterému by byl ochotný i vraždit.⁴⁹

Ve víru citů uchopil jsem dýku a zaměřil jí na prsa mužova. V duchu viděl jsem, jak štěstí nastává na světě. — Jak všechno životaschopné bez překážky — strašné sudby — hrouží se v šumné katarakty štěstí. Jak spravedlnost panuje zas na světě, a jak pod jejím žezlem, co dobré jest, na povrch, co zlé, v podnoží dobrému se dostává. Jak osud nezasahá zlovlně život, by dlouholeté naděje a tužby bez příčiny zlostně zničil.⁵⁰

Podstatné je, že dokončení citace je možné považovat za plně egodeistické: „Jak člověk nadějně, spoléhaje na vlastní síly, v budoucnost bude hledět, duši svou za jediného pána a boha považuje.“⁵¹

44 Chalupecký 1992, s. 146.

45 Klíma 1922, s. 151.

46 Dubský 1991, s. 24–25.

47 Vydaný v červnu 1925 (deník *Hlas Pravdy*). Klíma 1948, s. 52–60.

48 Klíma 1992, s. 11.

49 Zde má být zavražděným Osud v lidské podobě, dle Klímy symbol lidského otroctví, utrpení a neštěstí. Tamtéž, s. 10–11.

50 Tamtéž, s. 10.

51 Tamtéž

Ačkoliv v době psaní povídky „Osud“ autor s přesně definovanými pojmy ještě nepracuje, předchozí citát se může charakterizovat jako snaha po dosažení Deo-essence, neboli po nejvyšším cíli absolutního subjektivismu.⁵²

V případě, že bude odmyšlena pouhá fantazie dospívajícího Klímy, zůstane z jeho „Osudu“ emocionálně laděný příběh, který začíná úzkostí a končí poznáním determinace konce lidského života; obsahuje tedy všechno, co autor sám zatím nedokázal pojmenovat, ale co stačilo probudit jeho nevšední zájem, a co bylo — jak již bylo výše zmíněno — spojením skeptického (resp. nihilistického) postoje s citlivým mystickým vnímáním. Klímovu filosofii lze tedy již od začátku jeho spisovatelské činnosti prohlásit za reflexi myšlenek o smrti a umírání.⁵³

Klímova raná povídka je samozřejmě pouhým začátkem rozvíjející se filosofické teorie — schází v ní prozatím filosofické pojmy a specifické výrazy, kterými v dalších letech obohacoval svá díla — přesto lze v této první povídce již zřetelně rozeznat směr, kterým se jeho myšlenky začínají ubírat.

3. 2. POVÍDKA „SUS TRIUMFANS“

Povídka „Sus triumfans“ umožňuje podrobnější pohled do nitra Klímovy osobnosti; je textem, ve kterém Klíma skrze autostylizaci odhaluje své filosofické myšlenky; příběh je však zároveň poněkud zavádějící, protože se v něm výrazně projevuje koncept Nietzscheovy filosofie nadčlověka. Klímovým vzorem hlavního hrdiny příběhu je hrdý člověk, který se liší od ostatní společnosti:

Občerstvil, zesílil a přetvořil se neobyčejně; plamen hrdosti a sebedůvěry se v něm vznítíl. [...] díval se teď na lidi jiným zrakem; cítil se být nad ně povznesen a jim tak hrdě cizí, že zmizela dřívější stísněnost ve styku s nimi, zmizela nedůtklivost, urážlivost, která vyplývala z jeho malomoci.⁵⁴

Je možné, že tato myšlenka má základ ve spisovatelově averzi vůči lidstvu, které je pro něho příliš nízké a primitivní; čas od času ostře prolíná Klímovou filosofii útočný motiv namířený proti společnosti⁵⁵ — jindy se v podobném smyslu zmiňuje opovrhlivě o (otrockém) „... dobytku, kterým je lidstvo,⁵⁶“ či argumentuje, že: „Lidstvo je idiotské proto, že není egosolistické sive vznešené, není neegosolistické, protože je idiotské.“⁵⁷ Myšlenka pohrdání společností a všemi lidskými vlastnostmi samozřejmě k autorově oblíbenosti příliš nepřispěla a málokdo by jí rozuměl jako pokynu k sebezdokonalování každého jednotlivce.⁵⁸

52 Klíma 1990, s. 24–25.

53 Chalupecký 1992, s. 160–164.

54 Klíma 1991, s. 28.

55 Heftrich 1999, s. 83.

56 Klíma 1922, s. 4.

57 Tamtéž, s. 182.

58 Kosatík 2011, s. 111.

Klíma si pod pojmem sebezdokonalení představuje dosažení úrovně, na níž by nebyl v lidské společnosti zranitelný fyzicky ani emocionálně — nicméně upřednostňuje duševní odolnost:

Nejvíce však pěstoval vyšší schopnosti ducha; sílil svoji vůli myšlením a nebezpečným jednáním, cvičil se v duchapřítomnosti a ustavičné bleskurychlé rozhodnosti, hotovosti a aktivitnosti, v sebeovládání. Očišťoval ducha od všelijakých křivých, zbytečných myšlenek a dresoval jej k tomu, aby se ubíral za každým cílem cestou co nejkratší. Cvičil se ve stoické ataraxii a adiaforii ...⁵⁹

Autor formuluje analogickou myšlenku ve filosofickém spisu:

... horší je ztráta sebeúcty, než ztráta hmotná! — Cvič při té příležitosti své *sebeupřemáhání* bojem proti nejhnusnějšímu a tobě nejnepřirozenějšímu, [...] — Učiň své jednání zcela *rationalním!* [...] Dívej se na lidi *abstraktně*, jako na „*neživý*“ předmět, — sekeru, vůz, dělo [...] Měj s lidmi co největší opovržení! ...⁶⁰

Z předchozího citátu je odvoditelné, že stoické myšlení Klíma využíval hlavně pro potřebu svého nezbytného soužití se společností (kterou pohrdal, protože mu nerozuměla a on nerozuměl jí), nežli pro účel oceňovaný v antice.

Zbývá si položit zbývající otázku, co bylo vlastně cílem autostylizace českého myslitele? V povídce je uvedena žádoucí duševní proměna hlavní beletristické postavy: „Stal se zcela neohrožený, filosoficky lhostejný; nebál se smrti a nebál se života, ke všemu připraven a hotov.“⁶¹ Tyto věty odpovídají filosofické úvaze o praktickém egoismu, tedy o snaze stát se Bohem (v dosažení Deoessence): „Vše je bezvýznamné; nebo: vše je pode mnou; nebo: vše prospívá mně ve věčnosti ...“⁶²

V povídce „Sus triumfans“ je sice jednoznačně prezentována část koncepce Nietzscheva nadčlověka, ale nedají se jí upřít ani autentické Klímovy myšlenky, týkající se postoje k vlastnímu nitru. Zjevné ovšem je, že se v textu nenalézají žádné náznaky problematiky posmrtného života; objevuje se však pozdější důležitý motiv zločinného člověka bez morálních předsudků.⁶³

3. 3. ROMÁN SLAVNÁ NEMESIS

Nejpříhodnější ukázkou Klímovy teorie věčného koloběhu života jsou jeho fantazijní romány. Text *Slavné Nemesis* je vhodným materiálem o klímovské představě života jako věčného snu;⁶⁴ je v ní představena detailně propracovaná koncepce umírání

59 Klíma 1991, s. 28.

60 Klíma 1990, s. 125.

61 Klíma 1991, s. 29.

62 Klíma 1922, s. 157.

63 Srov. Klíma 1991, s. 24–29.

64 Po smrti přetrvávají duševní stavy (neboli: vědomí, duch), které se opakují v nekonečných alternativách; smrt je pouze změnou vědomí, stejně tak jako spánek, Klíma 1990, s. 32–33 a 62, srov. Klíma 1922, s. 152–153.

a smrti v metafoře hluboké metafyzické propasti: „Strašný Děs: děs před propastí, děs před smrtí, děs před Strašidelností Všeho [...] děs před — *Propastí* vychrlil se z hlubin a zatopil celou duši...“⁶⁵

Propast však v tomto románu nepředstavuje pouze psychickou hrůzu ze smrti, ale zejména metafyzický začátek věčného života, který je dosažením Deoessence: „A spatřil Věčnost, proměněnou — nekonečně vysoko nade všemi lidskými pojmy — ve Svě vlastní Boží Já, ve Svou vlastní Odvěčnou Gloriolu.“⁶⁶ Věčný život pro Klímu znamená konec všech lidských záležitostí, neboť smrt osvobozuje od všeho špatného (lidského): „A jak hnusné a triviální a nízké je žít! Žije každý prašivý hmyz. Moci s božskou Libovůlí kdykoli v glorii zemřít — toť největší dar bohů člověku!“⁶⁷

Autor porovnává lidský život s uvědoměním si vlastního egodeismu, neboť pouze to, že se stane Bohem, je pro něho jedinou nadějí lidského života.⁶⁸

... On, mysterium Já, vlétlo zázrakem, jak jen jednou za století vykvete do říše jiného vědomí, Jiného Já. Ale o tomto nejdůležitějším lidstvo, přes všemožné své metafyzické spekulace, vůbec nemyslílo, — jak už to bývá: jako nemyslí na smrt a na Vznešenost a na Krásu a na Lehkost a na Samozřejmost! Hlavním smyslem lidstva bylo: strach, že probudí strašlivého draka, na němž spí, který je ve skutečnosti jedině spasným Archangelem.⁶⁹

Pojetí věčného života se objevuje také v dalších prózách a autor svou vizi ustavičně prohluboval; je ale nutné zdůraznit, že v tomto tématu Klíma ani později nepřinesl nic filosoficky nového, než byl základ představy smrti a věčného koloběhu života v koncepci egodeismu. Tato výsledná Klímova koncepce může být obecně shrnuta následujícím způsobem:

Vědomí už není vázáno na život, nýbrž náš život na ně; nakonec i rozdíl života a smrti přestává platit. Svrchovaný sen je už lhostejný k jakémukoli světskému prospěchu, je vykoupením z individuální existence, vydává člověka jeho existenci vesmírné. Je to vědomí kosmocentrické, ne antropocentrické.⁷⁰

V jednom období tvorby se autorovo myšlení stáčí k extrémnímu pesimismu, ve kterém určitým způsobem rezignuje na koncepci Deoessence; sice existuje posmrtný život, ale i po fyzické smrti přetrvávají lidské vlastnosti, jedinec se nestává Bohem — smrt znamená pouze to, že je člověk chycený do jednotvárné věčnosti: „Metafyzická propast není vykoupením v Záři, ale bezednem Zla.“⁷¹ Taková představa je však vzácnou výjimkou, než pravidlem.

65 Klíma 2002, s. 112.

66 Tamtéž, s. 123.

67 Tamtéž, s. 116.

68 Kosatík 2011, s. 110.

69 Klíma 2002, s. 119.

70 Chalupecký 1992, s. 148.

71 Tamtéž, s. 162. Tato koncepce je uvedena v povídce *Jak bude po smrti* (napsána 1919–1921). Souček 1992, s. 299.

Nejpropracovanější úvahy se ve *Slavné Nemesis* týkají strachu souvisejícího se smrtí či se zabývají lidským životem — ale překvapivě řeší určitým způsobem také otázku lidské viny. Je pozoruhodné, že se v tomto románu — na rozdíl od většiny ostatních próz, ve kterých se projevuje spíše imoralismus — objevuje v mnoha náznamech morální hledisko lidské viny a zbavení se hříchu vlastní smrtí. Román je proto jedním z mála Klímových děl, poukazujících kladně na morální aspekty člověka — můžeme se pouze domnívat, že tato skutečnost souvisí s pozdějšími spisovatelovými obsahovými doplňky. Pravděpodobná (ale ne zcela prokazatelná) poslední stránka autorova myšlení — návrat k náboženské úctě⁷² — se v tomto textu objevuje také v podobnosti s Božskou Trojicí.⁷³ Ve svých filosofických pojednáních však Klíma křesťanskou morálku považuje za: „Špatný recept k pohodlnému živoření nízkých individuí“.⁷⁴

Zbývá doplnit, že jedním z častých motivů v Klímově beletrii je obraz ženy, který úzce souvisí s pojetím Deoessence. Není si možné nepovšimnout důrazu, který je kladen na zvláštní typ hrdinských žen — a také žen se sklonem ke zločinu; na druhé straně jsou tyto ženy pro autora často vyjádřením mysteriózního světla v propasti.⁷⁵ Můžeme se pouze domnívat, že „Vykoupení je snad v náručí ženy [...] Ale i věčnost a smrt jsou ženského rodu a objetí ženy je objetím věčnosti — smrtí“.⁷⁶

Ve *Slavné Nemesis* nechybí ani již zmíněná koncepce jednoty protikladu strachu a krásy — tentokrát je prezentována jako zdánlivý rozpor emocionálního vnímání tajemné ženy:

Něco chvějně jemného, démonicky éterického [...] něco, co na jiné ženské tváři dosud neviděl. [...] Příliš mrazivě číselo něco z rysů příliš bledých, hubených, ale neklasičtější zformovaných; dravčích a přece láskyplných; hrůzných duchovou strašidelností stejně jako divokostí a jako i — nelidskou, nadlidskou něhou.⁷⁷

Utkvělá myšlenka jednotného spojení krásného a hrůzného rychle přechází do hlavního cíle románu, do pojetí Deoessence:

A mezi vlnami kalně dosud pestrobarevných ohňů jemně a něžně zjevil se plamen nad slunce bělejší — ženy postava! [...] A cítil ještě v uraganu Věčného Světla, že Ji tak nekonečně miluje proto, že způsobila mu tak hrůzný a krásný osud; a že Ji tak miluje proto, že způsobil Jí osud stejný; a že Ono jej tak miluje proto, že způsobil oběma — Božský Osud...⁷⁸

Na konec této analýzy je možné konstatovat, že se román *Slavná Nemesis* kromě koncepce věčného koloběhu života zabývá jednoznačným vyjádřením koncepce egode-

72 Chalupecký 1992, s. 170.

73 Klíma 2002, s. 124.

74 Klíma 1990, s. 104.

75 Klíma 2002, s. 123.

76 Chalupecký 1992, s. 164.

77 Klíma 2002, s. 21–22.

78 Tamtéž, s. 123.

ismu a Deoessence, tedy Klímovou ústřední filosofickou představou: „... Cíle cílů: věčné, klidné, nezranitelné Radosti a Záře...“⁷⁹ *Slavná Nemesis* je charakteristická svým filosofickým zpracováním jednoty protikladů krásy a hrůzy, snu a reality.⁸⁰

4. ZÁVĚR

Ladislav Klíma nebyl pouze svérázným myslitelem z přelomu 19. a 20. století, byl také autorem četné beletrie, která s jeho filosofií v základních koncepcích egosolismu a egodeismu souvisela. Snažila jsem se představit možnost další interpretace Klímova díla; využila jsem zvláště analýzu textu, komparaci beletristického textu s Klímovými filosofickými díly, a také porovnání s rozdílnými interpretacemi Klímova textu jinými autory.

Rozbor tří prozaických děl Ladislava Klímy nepochybně prokázal, že se autorovy filosofické myšlenky rozvíjely také v beletrii; v každé z těchto ukázek byly postiženy jiné filosofické myšlenky, které v ní převažovaly. Tyto analýzy byly zaměřeny zvláště na hlavní autorovy koncepce egosolismu a egodeismu.

V první povídce „Osud“ (1893) byla nejvíce rozvedena úvaha o determinaci člověka smrtí a byl zde také nastíněn základ Klímova egodeismu. Tato krátká povídka byla vyjádřením touhy po absolutní svobodě člověka, která by nebyla omezena smrtí. O povídce se neví jistě, zda a jak hodně byla ovlivněna koncepcemi Friedricha Nietzscheho a Arthura Schopenhauera; lze v ní však vysledovat zřetelné paralely vedoucí k budoucí Klímově filosofii absolutního subjektivismu (resp. egodeismu). Již v této rané próze jsou tak přítomny základy Klímových filosofických koncepcí.

Pozdější povídka „Sus triumfans“ (1906–1908) byla pravděpodobně nejvýraznější autostylizací Klímy a věnovala se zvláště vztahu autora ke společnosti a také popisu filosofie vyššího člověka — egosolisty; byla bez pochyby ovlivněna konceptem nadčlověka Friedricha Nietzscheho. V této povídce je hlavním tématem zločinný člověk bez morálních předpokladů, který pohrdá lidskou společností a cítí se být odlišný fyzicky i emocionálně. V obsahu textu se ozývá silně útočný a opovržlivý protispolečenský motiv, postupně rozvíjený i v dalších Klímových dílech; tematika smrti a posmrtného života zde však přítomna není. Klíma v této povídce formuluje koncept egosolismu a egodeismu, navíc také imoralismu (zde detailně osvětluje důvody, které ho k imoralismu vedly).

Román *Slavná Nemesis* (1906–1908, dokončen roku 1926) se stal zástupcem fantazijního románu, ve kterém byla detailněji rozebrána myšlenka věčného koloběhu života, prolínání reality a snu, ale kupodivu také otázka lidské viny a nezbytnost trestu za zločin spáchaný na jiném člověku. Román tak obsahoval hlubší mravní aspekt, než jaký můžeme pozorovat v dalších Klímových dílech. Jelikož byl tento román dopsán nejpozději z analyzovaných textů, nabízí se zde možnost, že se v něm vyskytují aspekty Klímovy pozdní tvorby — jednou z těchto hypotetických možností se zdá být pozitivní návrat ke křesťanské tematice. *Slavná Nemesis* obsahuje koncepce egosolismu, egodeismu, Deoessence a také základ pojetí věčného koloběhu života.

⁷⁹ Klíma 1967, s. 280.

⁸⁰ Chalupecký 1992, s. 161.

Na úplný závěr studie lze podotknout, že ačkoliv již vyšla velká část Klímovy korespondence a také jeho beletristická i filosofická díla, stále jsou jeho filosofické koncepce, které se odrážejí v beletrii, nedostatečně prozkoumány. Tato studie si přála ke zmíněné problematice přispět.

Tato studie byla podpořena v rámci projektu SGS-2013-033 „Problematické aspekty studia dějin a kultury — příspěvek nového historismu“.

PRAMENY

- Klíma, Ladislav. *Filosofické listy*. Praha : Hermann a synové, 1993.
- Klíma, Ladislav. „Moje filosofická konfese a dodatky k ní“. In týž. *Vteřina a věčnost*. Praha : Jan Pohořelý, 1946, s. 161–188.
- Klíma, Ladislav. *Slavná Nemesis*. Praha : Volvox Globator, 2002.
- Klíma, Ladislav. *Sebrané spisy I. Mea*. Abrams, Erika (ed.). Praha : Torst, 2005.
- Klíma, Ladislav. *Sebrané spisy II. Hominitibus*. Abrams, Erika (ed.). Praha : Torst, 2006.
- Klíma, Ladislav. „Sus triumfans“. In týž. *Psychopatologické sešity*, sv. 2. Praha : Pražská imaginace, 1991.
- Klíma, Ladislav. *Svět jako vědomí a nic*. Praha : Trigon, 1990.
- Klíma, Ladislav. *Traktáty a diktáty: filosofické úvahy*. Praha : Štorch — Marien, 1922.
- Klíma, Ladislav. „Trvání po smrti“. In týž. *Ladislav Klíma, filosof — básník: 1878–1928–1948*. Praha : Jan Pohořelý, 1948, s. 52–60.
- Klíma, Ladislav. „Vlastní životopis“. In týž. *Vteřiny věčnosti*. Praha : Odeon, 1967, s. 268–284.
- Klíma, Ladislav. *Victoria aeterna*. Praha : Arkýř, 1992.

LITERATURA

- Bodlák, Karel. „Myšlenkový svět Ladislava Klímy“. In Klíma, Ladislav. *Ladislav Klíma, filosof — básník: 1878–1928–1948*, s. 11–51. Praha : Jan Pohořelý, 1948.
- Bodlák, Karel — Vápeník, Rudolf (eds). „Protokol o vyloučení L. Klímy ze středoškolského studia“. In Klíma, Ladislav. *Ladislav Klíma, filosof — básník: 1878–1928–1948*, s. 115–121. Praha : Jan Pohořelý, 1948.
- Dubský, Ivan. *Diskurs na téma jedné Klímovy věty*. Praha : Pražská imaginace, 1991.
- Heftrich, Urs. *Nietzsche v Čechách*. Praha : Hynek, 1999.
- Chalupecký, Jindřich. *Expresionisté*. Praha : Torst, 1992.
- Chalupný, Emanuel. „Dvě jubilea české filosofie“. In Klíma, Ladislav. *Ladislav Klíma, filosof-básník: 1878–1928–1948*. Praha : Jan Pohořelý, 1948.
- Kabeš, Jaroslav. „Poznámka o duchovním boji Ladislava Klímy“. In Klíma, Ladislav. *Filosofické listy*. Praha: Hermann a synové, 1993, s. 93–100.
- Kodíček, Josef. „Předmluva“. In Klíma, Ladislav. *Slavná Nemesis*. Praha : Volvox Globator, 2002, s. 5–13.
- Kosatík, Pavel. *Česká inteligence*. Praha : Mladá fronta, 2011.
- Kromiš, Miroslav. „Zet“. In Klíma, Ladislav, Z. Praha : Lege Artis, 1997, s. 192–199.
- Souček, David. „Ediční poznámky“. In Klíma, Ladislav. *Victoria aeterna*. Praha Arkýř, 1992, s. 296–303.
- Šibrava, Vladimír. „Tvůrce, absolutno a absurdita bytí“. In Klíma, Ladislav. *Podivné příběhy*. Praha : Česká expedice, 1991, s. 105–109.
- Zumr, Josef. „Klímova románová feérie“. In Böhler, Franz a Klíma, Ladislav. *Putování slepého hada za pravdou*. Praha : Volvox Globator, 2002, s. 137–140.

COEXISTENCE OF FICTION AND PHILOSOPHICAL THOUGHT IN KLÍMA'S TEXTS

Ladislav Klíma was the controversial Czech author and thinker at the turn of the twentieth century. The study deals with a coexistence Klíma's fiction texts and his philosophical works. In three fictions of Ladislav Klíma are analyzed philosophical concepts, these concepts are compared with parallels from his philosophical works and interpretations by other authors. In this paper is used Klíma's his first fantasy tale "Osud" (1893), further story "Sus triumfans" (1906–1908), and fantasy novel *Slavná Nemesis* (1906–1908, finished 1926). The main aim of this contribution is to demonstrate that the content of works of fiction corresponds to the key philosophical concepts Ladislav Klíma.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Ladislav Klíma — beletrie — filosofie — interpretace — analýza

Ladislav Klíma — fiction — philosophy — interpretation — analysis

Jiřina Havlová (* 1978) vystudovala gymnázium v Hořovicích a v letech 1996–1999 fyzioterapii v Plzni. Od roku 2009 se věnovala kombinovanému studiu na Západočeské univerzitě v Plzni, zprvu na bakalářském oboru Humanistika, poté na navazujícím magisterském oboru Evropská kulturní studia, která úspěšně ukončila roku 2014. V současnosti pracuje v oboru diplomovaný fyzioterapeut.